

Од-очаг бајрамы — ШӘҺРИВӘР

“Очаг”
дејими

түркүн ки-

чик од, кичик тонгал аңламында иш-төлүндө “одчу”, “очуг” сөздүндөрдү. Өсгүндө очаг мафүму даһа кениш аңлашылдыр. Һәм журд-јуава, һәм пир, һәм ел-оба кими маһаландырылан “очаг” сөзү одсөвәр халгымызын төфәкүрүндә һәмишә улу ад саялгымышдыр. Һәдим әзәрбајжанлыларда очаг, өвдә, чадырда ән мүгәддәс кушә, өзүнмәхсус бир “мәһраб” олмушдыр. Нәсил вә аилә бирлијинин мүһәфизәчәси тәк очаг өв-ешиклә әјрылмәздир.

Мүасир төғвимин 21 август күнү (шәмәс-күнәш төғвиминдә — Шәһри-вәр ајынын 15-чи күнү) кечирилән биринчи Азәрбајмә, дејилимиз кими, очагларда мөскуллашмыш Од танрынын “анадан доғулмасы” бајрамытәк гәјд едилмишдыр. Ону да демәлијик ки, миләддан өнчә VI јүз-илин Бәбил төғвиминдәки илин IV ајы “Һәрәпәшә”, јә ни “одун тәдәрүкү ајы” әдландырылмыш, сонракы “Зәрдушт — Авәста төғвими”ндә исә, бу ај “Шәһри-вәр” ады дашымышдыр. XI јүзилдә јашамыш энциклопедија-чы алим Әбу Рејһан Бируни Харәзини бу бајрамны бәлә ачыглајыр: “Шәһри-вәр једди гимәтлик метәла нәзарәт едән бир мәләк — Фәршәтәнин ады-дыр. Мүхтәлиф пәшә вә сәнәтләр онун һимәјәсиндәдир”. Сонра алим јазыр: “Шәһри-вәр Азәрбајрамла-рындан бири олуп инсанларын өв-ешијиндә аловланан од-очағын бајрамыдыр. Бу күн инсанлар јејиб-әјлөnmөк үчүн очаг башына топлашылар.”

Одсөвәр бабаларымызын дүшүн-чәсиндә дөмирчихана, мискәр вә зәрхәр дүкәнчирәндәки мүхтәлиф бичимли күрәләрдән “доғулмуш” ме-тал улу Очағын өвлады, баласыдыр. Бајрамын јералты маһ дөһләр вә гимәтлик металларын һәмиси Шәһри-вәр мәлөјин адыны дашыماسы вә бајрам нишанынын “нап” тәсири ол-масы төвчүб доғурмәлијдыр. Ха-тырладаг ки, әзәрсөвәрлијин өн ер-көн чағларында “Од танрынын шә-нинә” тикилән тәзә әзәркәдәләрди “пәк алов” дөрд мөһбөдән — варлы вә касыб очагы, зәрхәр вә дөмирчи күрәсиндән көтүрүлүш Азәр одун-дан төртибләндири.

Халгымызын од-очагына көстөрд-ији һәдәсиз гајгы вә пәрәстишин сә-бәбини мүтәхәссисләр әдәтән бир вахтлар очағын аловунда төчөссүз олунан ата-баба руһу вә она бәслә-нән дөрин әһтирамла бағлајырлар. Аловун очагда һәмишә јанмасы өч-дадымыш үчүн һәмин дүнјасыны дө-јиймиш ата-бабаларын руһунун өбәди јашамасы, онларла даима то-масда олмагдан отру бир васитә ол-муш, бу мүгәддәс вә иләһи күшәјә анд ичкилишдири. Индинин өзүндә до бу андын јашамасы дөдирәклимин-зи тәсдиқлөјри. Башга јөрә көчән ба-баларымыз очағын сөнәкмиш көмү-рүнү “чөддинин руһу”ну өзлөрилә јә-ни јурд-јуава апарыр, очагы јад ол-пәрә вөрмәји, јәхүд сөңдүрмөји өв-лады итирмөјә, јәхын бир гоһуму ол-дурмәјә борабәр туттурдулар.

Очаг упуларымыз үчүн ата-баба руһунун мәскәни, сој вә аилә һәмиси олмагга јанашы, һәм до халгымы-зын бир заманлар өзүнә өчәдә сөң-дирји Танрынын јашадыгы јер олмуш-дыр. Онлар инанымшылар ки, Од тан-ры Азәр ағачда “кизләнсә” до, онун өсл өви, бөшији — очаг, тәңдир вә күрәдир. Авәстаја көрә, “Азәр тан-ры инсанларла он јәхын томасда ол-магдан отру, инсанларын очагла-рында мәскән салмыш вә буна көрә, онунла өвәзәшилә, әһтирамла вә ширин диллә рәфтар өтмөк ләзиз-мидир”. Буна өләвә, Азәр тағынан ба-баларымыз Од танрынын илдирым чилгиндә сөмадан јөрә өниб чинар

ағачы көпкәсиндә гапаныб галдыгы-на инанырдылар. Јазылана көрә, бир заманлар мүгәддәс сәјләнән нә-һәнк чинар коғушларыннын ичиндә, чинардан јөнүлүб гызыла тутулмуш Азәр танрынын кичик бир һөјәли — “бөдәли” (она “һәмәјыл” да демиш-ләр) јөрләшдирилдири. Демәк лә-зимдыр ки, од-аловун ағач илә сых өлгәдә олмасы өтән дөврләрин иң-санларын һөјрәтләндирири, онла-рын тәсәввүрүндә ағачи доғуб дүн-јаја көтирмиш Ана ағач өвладыны өз чисмилә гидәландыран хәригүл әдә вә дәркәдилмәз бир мәхлуг кими чанланырды. Ахы бир заманлар јал-ныз гуру одун, тахта “једиртмәклә” од-алову даима јашатмаг мүмкүн иди.

Шәһри-вәр бајрамы (әски гәјна-ларда онун бә зән “Шәһрир”, “Шә-һријур” вә “Шәһри-вәрақан” адылары-да раст кәлинир) VII јүзилдән XII јү-зилә гәдәр 22 декабр күнү кечирил-мәз вә һәмин күнләр Күнәшин јенд-и бу дүнјаја гәдәм бәсләсы илә өләгәләндирилән “Мәһриқан” бајра-мынын ичраетмә күнү илә чарпаз-лашмышдыр. Буна көрә, шәһлик һәм сәма оду Күнәшин, һәм до Азәр та-нрынын доғум күнү кими маһалан-дырылмышдыр. XII јүзилдән бу јана бајрам артыг августун сорт истилә-риндән сонра, һавалар нисбәтән му-јалымлашоб, јәрпаглар саралмага башлајан заман гәјд олунурду. Баба-ларымыз јәј фәселинин бу дөврүнү сонрәләр “гурудоғду” јәхүд “гуру-доған чагы” әдландырымыш вә буна сөмада һансыса улдузун доғулмасы илә изәт өтмишләр.

Әдәт-ән әнәјә көрә, бајрама ики-үч күн, бә зән исә бир һәфта галмыш һәр өвин кишиси кәндир, балта көтү-руб бир күнлүк чөлә, мөшәјә (Азәр танры һәм до мөшә ағачларынын са-һибә сәјләләрды) јопланмалы, Од танрыја әһтирам өләмәти олараг от-раф өрәзидән өз аилә өвин очагы, тәңдир вә күрәси үчүн гуру ағач, кол-кос топламалы, онлардан шөлә бағлајыб чинидә өвә көтирмәли вә сәлигә илә доғрајыб одун тәдәрүкү көрмәлијди. Кишиләр бу ишлә мәш-һул олдуғу заман, гәдиплар өвин очаг, тәңдир вә күрәләрини көһнә кө-мүр вә күлдән тәмизлөјри, ораја тәзә одун гәләјырдылар.

Бајрам тәдбирләриндән бири Од танрыны “ишыг үзүнә чыхармаг” ол-мушдыр. Танрыја мүрачәтигә охунан гәдим дуалардан бири бөлә сәслә-нир: “Еј, Һөрмүздүн шәһрәтли, руһу улу Азәр! Еј, ағачын һәр тикәси, һәр парчасында јашајан Танры! Бөшәр өвлады сәни кизләнмиш һалда та-пыр. Сән ики ағач бир-биринә зорла сүртүлән заман доғулурсан, елә она көрә до сәнин адын “зор оғлу зор-дү”. Башга сөзлә дөсәк, көүмишн садәләш өдсөвәрләр инанырды-лар ки, ики ағач парчасынн бир-би-ринә сүртүлмәси вә түстүләнмәсин-дән ағач ичиндә “кизләнмиш” Одтан-ры ојаныб дышары чыхыр. Азәр та-нрыны ојатмаг иши он’ әнәјә көрә һәр өвин, һәр аиләнин јалныз 12 јашына чатмашы оған ушагына тапшыры-лырды. Аиләдә бөлә ушаг олмадығи-да “Азор оду” гоһшудән вә јә дөмир-чиханадан көтирилдири.

Гәјнаглар көстөрир ки, чөх гәдим дөврләрин мәһсулу оған һәмин “пәк алов” өгдә өтмөк әмәлијаты еркан чағлар чинар битән јөрләрдәки го-дәмкәһләрдә чохсәјли бајрам ишти-ракчылары илә бирлигдә ичра ол-турмуш. Бөлә ки, бундан отру отраф көңдәләрин бириндән сәчпары хына рәңгиндә оған 10-11 јашлы оған ушагы тапылар вә һәмин “мә сүм-и-пәк” јәхүд “нөврәст” чағларынан јөн-јәтмә лүт-чылпаг һалда ағачын га-ранлығ коғушунда “зор оғлу зору” дүнјаја көтирмөјә чалышырды. Чөх вахт ушага бу ишдә сәришәсә оған јашлылардан бири көмәк елдири. Бу

ибтидан вә бәсит үсүл, јә ни чина-рын “хирдин” дејилән ики гуру оду-нундан әлдә едилән од-алов тәзә бир заманда чәһмәгдашы илә өвәзлә-нди.

Чинар коғушунда “Азәр оду” һәсил олунан заман отрафындакы әзәрсө-вәрләр там сүкута далыб бөјүк әһти-рам һиссилә Од танрыны көзләјри, ону хусуси дуаларла сәламлајыб ал-гышлалырдылар. Бу вахт һәр бир бај-рам иштиракчысы алиндәки чырагы тәзә одла алышдырыб чинарын көв-дәси отрафына дүзүрдү. Ағачын әдәтән торпагдан бојланан јоғун көк-ләри үстүнә “бајрам пәји” — роз — фәришә, гоһул вә с. сәпәрдиләр. Елә бурадада танрыја гурбан кәсәнләр до тапылырды. Гајдаја көрә, һәр өв саһибә бу күн дүнјаја јеннәк гәдәм басмыш Од танры вә онун аловуну өз “бөшији”на-өвәдәки очаг, тәңдир, күрә вә мангалларла јөрләшдирмә-лиди. Очаглар аловланан заман һәр өвдә әдәт үзрә метал сәсләнир, сәч, газан дөјүлүрдү.

Бајрамын үмдә шөртләриндән би-рин-бајрам күнү һәр өвин гыз-кәлини мүтләг мүчүр, сәндыгча вә бохча-ларда сәхләрдыгы бүтүн гызыл-кү-мүш вә гејри-металдан һазырлан-мыш зинәтләр башларына вә ке-јимләринә тахыб онлары аилә үзә-ләринә, гоһагларә күмәјиш өтдир-мөк иди.

Шәһри-вәр бајрамы әсәсән аиләви сәңјәјә дашымыш, бајрам кечәси бү-түн аилә үзәләрә (хусусән пәшәкар аиләләрә), бүтүн ел-оба өв вә ја ча-дырын ортасында гурулмуш очаг ба-шына јығылыб Од танрыја гурбан кәсмәлијди. Сонра гурбаныг өтдән бир нечә тикә кәсиб очага атырды-лар. Гурбан кәсипмәдидә өвин гыз-кәлини өчәкдагы од-алов үзәрина јә-п-пј тоқуб, әһтирамла очага бәлә өјјиди. Бајрамда Азәр танры шәһин-ә очагларә кәскин гоқулу түстү вө-рөн мүхтәлиф гуру биткиләр, мәсә-лән, сәңдәл, үзәрлик, өд, јәхүд хусу-си мәддәләр атмаг ајини ајрыча јөр тутур. Әски әдәт-ән әнәјә көрә, һәр өвин, алачығын очагы ичиндә даима “гурудашы” дејилән бир даш, јәхүд нап олмалы иди. Онлар өв-ешијә хошбәхтлик, фирәвалыг көтирмә-ли, һәм до аилә очағыны бәднәзәр-дән гөрүмәлијды. Очагда од-алов азалмага башлајан заман бә зән ил-ә үзәләрә үзәриндә хусуси ишәрә оған ағ даш вә ја гәмбәри очага атыр вә сәһәрини ону күл ичиндә ахтарыр-ды, тапмасајды инанырды ки, әрзу-нијәти Од танры төрөфиндән гәбул олунмајыб.

Очаглар алышыб јәңдигдан сонра чугун вә ја дөмир сачы очаг үстә гојур вә үзәриндә назик лаваш, јуха, бә-зән исә галын јәјилмыш боздамач, өд гуттабы, сач чөрәји, сач говурмасы вә бу кими хәрәкләр биширәдиләр. Чөх вахт јәмәкләр чөлдә, һәјәтдә га-зылмыш “чала очагда” һазырланыр-ды. Башга сөзлә дөсәк, Шәһри-вәр бајрамы һәм од-очаг, һәм до мәтбөх, зәңкин сүфрә вә “чөшиди јәмәкләр бајрамы” олмушдыр. Отән заманла-рын улдуз фәлһна әсәсән, бу күн вә бу кечә анадан доғулмуш ушағлар одлу-аловлу хәсијәтә мәлик олға-лыјдылар. Шәһри-вәр күнү дүнјаја көз ачмыш, һәр бир оған ушагы мүтләг “Азәр” ады дашылар, онун шәһинә чинар өкилри, доғулдуғу өвин таршысында кәчк бир “Азәр оду” — тонгал јандырлырды. Бөлә-ликлә, биринчи Азәр бајрамы Шә-һри-вәр до бүтүн ел-оба дүнјаја гәдәм басмыш севимли танры илә көрү-шүб ону алгышлалыр, онунла томас-да олурлар. Бундан сонра гышын башлангычына атмыш күн галыр-ды, ирәлидә әзәрсөвәр халгымыз даһа ики шәһлик — Азәрхан вә Сәд-дә бајрамлары көзләјриди.

ЕңиґАСЛАНОВ